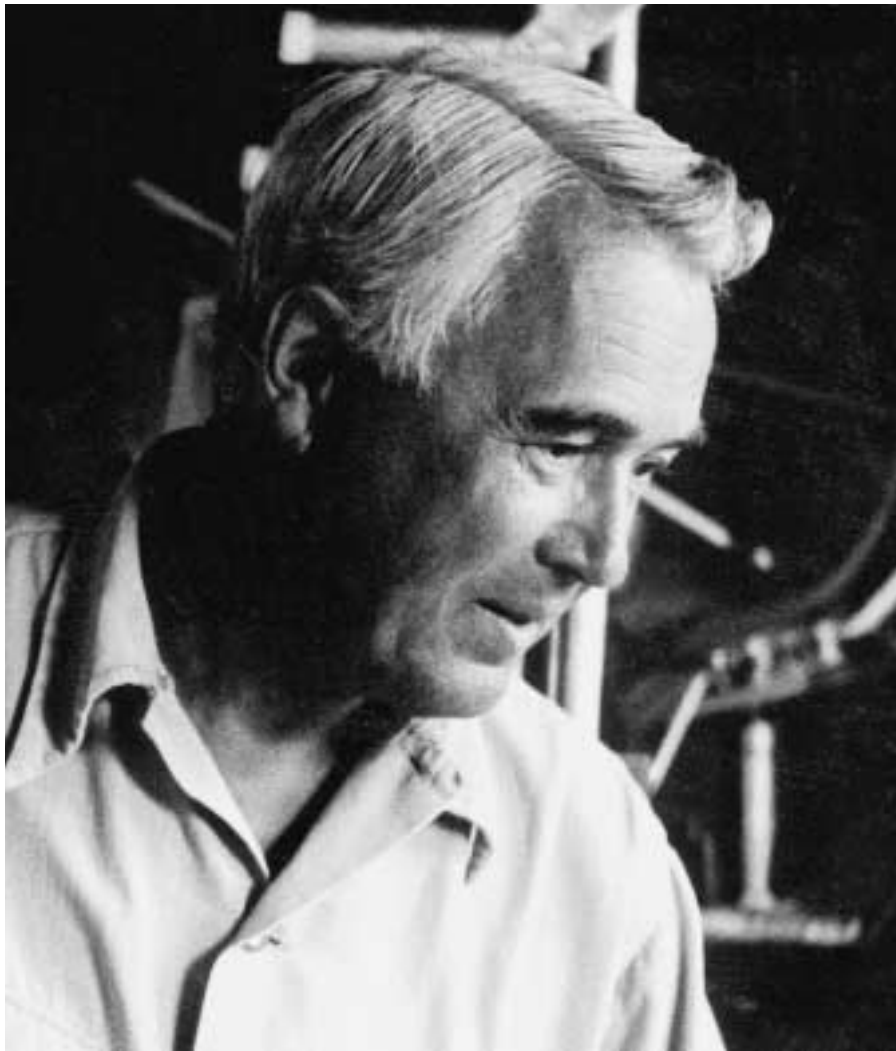

FREDRIK KOCH

Kirurg – lärare – vän

KRISTIAN AHLSTRÖM

Fredrik Koch 1966.

April 1972 opererade Fredrik sin "sista mage", 43 år efter sin första operation, och därmed slutade en viktig epok för kirurgiska kliniken och lasarettet i Kristianstad, där han varit sedan 1956. Egentligen skulle han hyllats vid Kirurgiska kliniken i Lund, dit han inbjudits som gästprofessor, men Fredrik tyckte det var bättre att Lunda-kirurgerna kom till Kristianstad för att se hur ett centrallasarett fungerar. Därför anlände professor Bengmark med de två Kristianstadutbildade kirurgdocenterna Sten Tibblin och Johannes Vang och 40 kandidater från kirurgkursen, som fick se att det inte var någon större skillnad i vårdkvalitet mellan universitetsklinik och landsortsklinik.

Fredrik lämnade arbetet utan större saknad och till det bidrog den senaste tidens omvälvningar och byråkratisering. Känns uttrycken igen? Så här säger han själv i en tidningsintervju:

Byråkratiseringen av sjukvården passar inte mig, den verkar hämmande. Det är inte längre min klinik, det är landstingets, och jag är skyldig att befinna mig här vissa tider. Tvångslagstiftning, schemaläggningen överensstämmer inte med mitt sätt att tänka...

Han hade då tjänstgjort under en tid då man, trots betydligt mindre personal och längre arbetstider, varken talade om "utbrändhet" eller "stressrelaterade sjukdomar". Egendomligt nog var personalen sällan sjuk, läkarna praktiskt taget aldrig. Förvisso har samhället och sjukvården genomgått enorma förändringar. Idag har vi en helt annan typ av patienter, det ställs större krav på specialisering, utredningarna har blivit mer komplicerade, på gott och ont och vården har genomgått en betydande utveckling. Mycket har naturligtvis blivit bättre, men ändå.....! Varför var det så mycket roligare förr i sjukvården? Kanske kan denna lilla biografi över den färgstarke klinikchefen Fredrik Koch ge några av svaren.

När Fredrik Koch tillträdde som klinikchef vid kirurgiska kliniken i Kristianstad blev han den fjärde i ordningen, sedan lasarettet fick en självständig kirurgisk klinik 1915, efter duktiga företrädare som J. August Hedlund, Gustaf Pallin och Sven Wahlgren. Tjänsten som klinikchef eller, som det då hette, lasarettsläkare attraherade många sökande, 13 stycken, varav sex redan var lasarettsläkare på annat lasarett.

Många fick under Fredriks tid sin kirurgiska skolning i Kristianstad; en del blev efter fortsatt utbildning vid universitetet överläkare och några professorer i kirurgi, andra återvände till andra specialiteter, där kirurgi ingick som randutbildning. För de flesta blev åren på kirurgen i Kristianstad oförglömliga och lärorika.

Tillsammans med Sten Tibblin, som liksom jag en gång var "adjutant" under Fredrik har jag velat skriva en biografi över den, som vi såg det, bästa

klinikchef man kunde tänka sig. Vi har kontaktat, tror vi, de flesta av de gamla underläkarna och fått svar från en del, dock långt ifrån alla. Materialet är dock tillräckligt för att kunna ge en bild av den anda, som Fredrik lyckades skapa. Trots att det inte är mer än 30 år sedan Fredrik gick i pension är det nästan av medicin-historiskt intresse att skildra den tidens sjukvård, som så markant skiljer sig från dagens.

Hur hamnade man i Kristianstad?

Alla gamla underläkare har sin berättelse om hur det gick till och oftast var det inte av en slump. Antingen hade man mött Fredrik tidigare eller också hade man hört talas om honom och känt sig lockad av att få arbeta hos honom. Här följer några berättelser.

Inge Dahn, docent i kirurgi i Lund:

Fredrik var den charmigaste människa jag mött!

Första gången jag stötte på honom var han lärare under kursen i kirurgi och hade där en poliklinikföreläsning. Han kom inseglande till föreställningen i helvit skrud, vita skor, vita byxor, vit rock och vit halsduk. Halsduken var ett officersattribut, som markerade hans mycket positiva bindning till sjöofficerare.

Han var mycket hygglig mot oss studenter och spelade kirurg med bravur, kanske lite väl bra skulle någon säga. Han var svepande i sina uttalande och hade inget till övers för att långsamt och noggrant arbeta sig igenom ett ämne eller ett problem. Han orkade inte med den formen av tråkighet. Han skulle agera kirurg och gjorde det mästerligt.

Han kunde sin rutinkirurgi mycket bättre i praktiken än på djupet i teorin. Vi beundrade honom. Han blev Kirurgen. Han kunde också vara både känslig och mycket arrogant och oförskämd. Jag minns att han satt i läkarrummet, när jag kom in för att diktera min första operationsberättelse, reste sig och sade: "Du, jag tror jag skall gå ut, så går det lättare för Dej!"

Han blev överläkare på kirurgkliniken i Kristianstad, där jag hade börjat ett år tidigare. Efter kontakten under kursen i kirurgi tyckte jag om honom och hälsade med tillfredsställelse att få honom som överläkare. Han hade inte lämnat universitetskliniken med lätt hjärta för att bli överläkare ute i landsorten. Det kanske är för starkt att tala om straffkommendering, men säkert upplevde han det så.

Hans entusiasm över de medarbetare som fanns på kliniken, då han började, var inte stor. Han ville ha "eget folk". Jag blev ett undantag, eftersom han kände mig sedan studenttiden. Jag fick därför bli hans "adjutant". Det innebar att jag fick sköta en del av klinikens interna administration mest i form av förbere-

delser för olika möten, vilket naturligtvis var lärorikt på ett sätt, men besvärligt på ett annat. Adjutanten sågs som en chefs gunstling. Särskilt känsligt var det vis a vis den biträdande överläkaren. Jag strävade därför att aldrig "gå förbi" honom. Men adjutantskapet innebar också, att jag fick spela en del andra roller i chefs hov. När han gjorde "officiella" besök, följde jag med honom som adjutant och chaufför in i en värld, som var ny för mig. Uppgiften var ingalunda betungande och jag ville inte ta den på riktigt allvar med tanke på de kollegiala konsekvenserna.

Carl-Axel Ingemanson, f.d. överläkare i gynekologi i Eskilstuna:

Historien började redan 1954 då jag gick kirurgkursen i Malmö. Fredrik var då docent och bitr.överläkare och en av mina lärare i kirurgi. Han var en charmerande person och god pedagog men hade också höga krav på kandidaterna och alldeles speciellt om man skulle assistera vid någon av hans operationer. En gång när jag assisterat Fredrik och det tydligen gått över förväntan från både hans och min sida slog Fredrik teatraliskt ut med armen och sade: "Om jag blir lasarettsläkare och Du behöver kirurgutbildning är Du välkommen till mig". Jag lade dessa ord på minnet.

Efter 2 års utbildning i obstetrik & gynekologi vid dåvarande centrallasaretet i Ängelholm bestämde jag mig för att skaffa en gedigen kirurgutbildning innan jag fortsatte inom diciplinen. Fredrik Koch hade då blivit klinikchef eller som det då hette lasarettsläkare och jag påminde naturligtvis om hans gamla löfte. Svaret jag fick var kanske inte vad jag väntat mig. "Äsch, man snackar så mycket skit men kom hit så får jag se om Du duger någonting till".

Jag antog utmaningen och flyttade till Kristianstad med hustru och 2 barn och hoppades jag skulle duga.

Tiden på Kirurgen i Kristianstad blev drygt 3 år lång och var tveklöst den roligaste under min långa tid som sjukhusläkare.

Åke Bengtsson, f.d. distriktsläkare i Bromölla:

Historien om hur jag själv blev underläkare på kirurgen är nog rätt typisk för Fredrik. Jag hade redan under "kirurgfortsättar"-tiden samt under kortare vika-riat på MAS lärt känna och uppskatta Fredrik och hade bl.a. fått äran att vid något tillfälle skjutsa honom till och från en fest på något slott i södra Skåne – jag minns ej vilket. Jag hade blivit medveten om Fredriks stora marinhistoriska intresse och hade läst en del skrifter i ämnet av honom.

När det 1959 blev aktuellt för mig att göra min militära kirurgassistenttjänstgöring (3 mån) sökte jag till Kristianstad, där Fredrik då var ganska nybliven överläkare. Man kunde ibland ha turen att få göra denna tjänstgöring som

vikariat, något som givetvis var ekonomiskt fördelaktigt. Jag reste därför upp till Kristianstad och gick till kirurgmottagningen och bad att få träffa Fredrik. Jag kom vid lunchtid och fick av mottagningssköterskan beskedet att Fredrik var hemma på lunch men att jag säkert skulle kunna störa honom hemma. Jag stegade därför bort till "överläkarevillan" och ringde på. Fredrik öppnade med orden: "Dig känner jag igen – vad vill du?" Jag framförde mitt ärende att söka vikariat och Fredrik frågade då: "Kan Du någon kirurgi?" Mitt svar var välplanerat: "Nej, men jag har läst en bok om Lord Nelson". Vi började – stående på trappan – diskutera boken och Nelsons liv. Efter en kort stund frågade Fredrik: "När vill Du börja?"

Sten Tibblin, docent i kirurgi i Lund:

Våren 1961 blev jag uppringd av en några år äldre kollega, som jag vikarierat ihop med på Kvinnokliniken i Ängelholm. Han randutbildade sig i kirurgi för att få ihop till en specialistexamen i gynekologi. Han var tillfälligtvis anställd på Kirurgen i Kristianstad, där han fått rycka in som "rekryteringsofficer". Carl-Axel Ingemanson var hans namn. Erbjudandet om "vick" var mycket frestande, goda inkomster, mycket att operera av den smärre kirurgin, men framför allt ett gäng trevliga killar med Fredrik Koch i täten. Man behövde omgående en man att fylla ut jourschemat med. Självt var jag fullt sysselsatt med att tentamensläsa, men det lät mycket mer frestande med ett litet "kirurgvick". Förresten skulle det passa bra som randutbildning för mig som blivande gynekolog. Erbjudandet sträckte sig över tre sommarmånader. Sten kom sedan att stanna på kirurgen i Kristianstad till 1967.

Kristian Ahlström, f.d. överläkare i gynekologi i Kristianstad:

1963 och 1964 arbetade jag på Kvinnokliniken i Lund och planerade att utbildas till gynekolog. På den tiden var det praxis, i varje fall i Lund, att man skulle skaffa sig en gedigen kirurgisk utbildning. Professorn själv, Alf Sjövall, hade drygt fem års kirurgi och menade att man som gynekolog skulle kunna vara beredd att göra ingrepp, som annars tillhörde allmänskirurgin, en inte ovanlig inställning på den tiden. En bra karl reder sig själv! På kvinnokliniken i Lund opererades därför både ljunskbräck och åderbräck på kvinnor och man skulle vara beredd på att kunna göra en akut tarmresektion (= operera bort ett tarmstycke), om detta blev nödvändigt under ett gynekologiskt ingrepp och även kunna utföra mindre urologiska ingrepp. Därför var nästan alla gynekologer i Skåne dubbel-specialister, i obstetrik-gynekologi och i kirurgi.

Hösten 1964 var det dags för mig att skaffa min kirurgiska skolning; viss operativ erfarenhet hade jag skaffat mig i Lund. Jag hade tidigare tjänstgjort

på kvinnokliniken i Kristianstad och kände till lasarettet och skrev därför ett brev till Fredrik Koch och förhörde mig om möjligheten att få arbeta där. Jag visste inget om honom vid det laget. När jag arbetade på KK såg man visserligen en skymt av honom då och då, men han brydde sig inte om unga vikarier på annan klinik.

Nu visade det sig att min gamle ”kursare” Sten Tibblin just då var på kirurgen och han kände till mig något, även om vi inte precis umgåtts under studietiden. Han ringde i alla fall och erbjöd mig vikariat med förhoppning om tjänst, om jag passade in på kliniken. Strax före jul 1964 skulle jag dyka upp på klinikens ”aftonbön”, för att visa upp mig.

Det var med viss bävan, som jag gav mig iväg, men Carl-Axel Ingemansson, som då var i Lund, gav mig ett gott råd. ”Ta med dig en flaska sherry, det brukar man dricka på eftermiddagen”. En flaska RT inskaffades och på utsatt tid dök jag upp på kirurgen i Kristianstad och lotsades in i det allra heligaste. Det kom att bli inledningen till några av de roligaste åren jag haft under min verksamhet. Jag mottogs hjärtligt och sherryn uppskattades och dracks upp omgående. Jag hoppades bara att jag kunde motsvara förväntningarna som kirurg. Efter nyår skulle jag börja.

Val av underläkare.

Berättelserna ovan visar dåtidens sätt att välja sina medarbetare. Man skulle ”platsa” i gemenskapen och man fick aldrig tjänst genast, utan fick gå några månader på prov. Fredrik hade också vissa fördomar. Helst skulle underläkarna vara av manligt kön. Det finns dock exempel på att även en kvinnlig vikarie kunde accepteras. Själv minns jag en flicka, som skulle göra sin obligatoriska kirurgassistent-tjänstgöring. Hon var söt och rapp och henne uppskattade Fredrik, trots att hon under tjänstgöringstiden var gravid. När hon så småningom nedkom uppvaktades den nyfödde sonen, naturligtvis med en snusdosa av silver.

En ambitiös och trevlig provinsialläkare önskade en tids kirurgisk utbildning och fick börja som vikarie. Han hade emellertid helskägg, vilket inte passade sig och Fredrik påpekade omgående att det var ohygieniskt och skulle rakas av. Vem som helst skulle bli förnärad över sådant diktatoriskt beslut men kollegan lydde omgående och dök upp oigenkännlig, med hakan len som en barnrumpa.

En gång var det nära att kliniken, av misstag, fick en kvinnlig underläkare på tre-årsförordnande. En tjänst var utannonserad, men den var redan avsedd för en av de manliga vikarierande underläkarna. Bland de sökande fanns också en av våra kvinnliga vikarier, som inte var riktigt i Fredriks stil. ”Favoriten”

glömde att lämna in sin tjänsteansökan! Katastrof! På den tiden gick det att lösa ett sådant problem, i synnerhet om man var styresman. Fredrik tog på sig skulden och förklarade för Direktionen att han hade glömt ansökningshandling i skrivbordslådan, vilket förklarade förseningen. Idag hade en sådan manöver varit otänkbar. För Fredrik betydde det mycket att han fick en stab, som han trivdes med. Han var dessutom mycket mån om att fruarna aldrig fick glömmas bort och så ofta det gick skulle de var med i gemenskapen och till detta bidrog i hög grad hustrun Gabriella.

Vem var Fredrik Koch?

Egentligen visste jag ingenting om honom när jag började, trots att jag tjänstgjort på sjukhuset, men det berodde nog på att kirurgiska kliniken höll sig rätt mycket för sig själv. Han föddes i Uppsala 1907 och var son till professorn i fysik John Koch och hans hustru Ebba f. Segerström. De hade tre söner, den vackre Kochen, Fredrik, den intelligente Kochen, Hjalmar, öronprofessor i Lund, John mikroKochen, som blev tandläkare och två döttrar, som båda blev sjukgymnaster. John Koch d ä var, innan han blev professor i Lund, mellan 1914 och 1924 professor vid Chalmers i Göteborg och det är väl inte otänkbart att Fredriks marina intressen grundlades där.

Fredrik fick sin kirurgutbildning hos den, i Lund, legendariske professor Gustaf Petrén, disputerade 1944, blev docent i kirurgi 1948 och tjänstgjorde på kirurgiska kliniken i Malmö 1946-56 som 1:e underläkare och senare som biträdande överläkare. Dessutom var han marinläkare av 1:a graden, något som betydde oerhört mycket för honom. Han betraktade sig alltid som sjöman, var hedersledamot i Assoc Mil Surgeons USA och stor beundrare av Amiral Nelson.

När han blev lasarettsläkare i Kristianstad var han fränskild och flyttade ensam in i den stora läkarvillan.

1962 gifte han sig med Gabriella (Gaby) Stenberg, en vacker och firad operettprimadonna, som lämnade sitt skådespelarliv i Stockholm för att bli hustru till en överläkare i en småborgerlig militärstad. Det gick mycket bra och Gabriella fanns som en naturlig del av den kirurgiska kliniken när jag anlände.

1956 tillträdde han tjänsten som klinikchef vid kirurgiska kliniken i Kristianstad och blev då den fjärde i ordningen sedan lasarettet fick en självständig kirurgisk klinik 1915. Den förste J. August Hedlund var en kraftfull person, som fick se kirurgin växa fram som den dominerande specialiteten på sjukhusen. Han efterträddes 1923 av Gustaf Pallin, också han en framstående kliniker och många läkare fick sin kirurgiska utbildning här i Kristianstad. Som nummer tre i ordningen kom Sven Wahlgren.

Kirurgiska kliniken i Kristianstad.

Det var en trivsamt klinik. När väl Fredrik fått utforma sin egen stab rådde en rå men hjärtlig stämning. Den, som inte klarade av detta slutade som regel självmant. Så här beskriver Inge Dahn Fredriks klinik: *Han skapade så småningom en mycket trevlig atmosfär kring sig och på kliniken, vilket gjorde, att en rad goda medarbetare sökte sig dit. Man fick "göra" mycket, som det hette, d.v.s. man hölls inte tillbaka kirurgiskt utan fick snarare ge sig på de ingrepp man ansåg sig vuxen. "Jag har engelska amiralitetets stil, d.v.s. fullt förtroende för mina amiraler så länge allt går bra."*

"Vill du att jag skall assistera dig så säg till i god tid så att jag hinner ta något lugnande." Men man hann sällan säga till i så god tid.

Många fick sin första kirurgiska skolning i Kristianstad under Fredriks tid, både blivande kirurger och kollegor med annan specialitet, där kirurgi ingick. Vi skaffade oss snabbt en kirurgisk vana. Operationsprogrammen var stora och bytena mellan ingreppen gick fort och effektivt och operatörerna var få. När man bytte på de stora operationssalarna gjordes mindre ingrepp i "skrubben", ett litet operationsrum för åderbräck, ljumskbräck och andra mindre krävande ingrepp. Man fick således mycket operativ träning på kort tid.

Någon väntelista i dagens mening fanns inte utan den bestod av ett antal askar, en för varje sjukdom, där små handskrivna kort på patienterna placerades. Som nykomling skulle man ju skaffa sig träning och vad var lämpligare än att plocka lite lagom lätta patienter ur åderbräcks- och ljumskbräckslådorna. Ur patientens synpunkt existerade ingen demokrati, men å andra sidan var det ju bra om operatören var kompetent och att operera åderbräck gav en utmärkt operativ träning, då man lärde sig att försiktigt frilägga kärl. Jag hade ju en del operativ vana från Kvinnokliniken i Lund, så jag fick rätt snart pröva på mer avancerad kirurgi. Med viss fasa minns jag fortfarande mitt första självständiga större ingrepp, en strumaoperation. Jag hade assisterat några gånger och gjort något enstaka ingrepp med assistans, men mer var det inte. Man opererade varannan dag och hade öppen mottagning de andra dagarna. Överläkaren eller bitr. överläkaren började med sina operationer, men när de var klara var det fritt fram för oss underläkare. Fredrik var en mycket flink operatör och hann ofta med några "magar" och någon "galla" före lunch. Det var en tid då magsår var vanligt och terapin blev ofta operation, då en stor del av magsäcken togs bort.

När man gjort 25 gallor skulle man bjuda operationsavdelningen på tårta och det antalet uppnådde man snabbt. Om det var något personalen höll reda på så var det detta.

Fredrik ställde ogärna upp som assistent, men kom alltid om man vidhöll

sin önskan. Jag kommer speciellt ihåg, när jag opererade ett besvärligt magsår på en ung man, inte äldre än jag själv. Det var ett besvärligt ingrepp och jag hade redan bett om råd från Fredrik en gång och när jag för andra gången under ingreppet konsulterade honom hade jag "ställt till det för mig" och insåg att nu måste jag ha hjälp. Fredrik löste problemet elegant och patienten läkte utan problem, till min stora lättnad.

En annan gång, när jag kallade på Fredrik var under en jourkväll. Jag hade fått in en starkt berusad kvinna, som hade blivit knivstucken i bröstet av sin också berusade partner och jag insåg att detta var ett typiskt överläkarfall. Fredrik kom. Det gick inte att rädda kvinnan! Då kändes det som en lättnad att slippa stå ensam med ansvaret. Det var tur att Fredrik var hemma i bostaden. Inte sällan, om han hade en kompetent jourhavande, kunde han vara bakjour på sommarstället Nabben, utanför Karlshamn, dit man fick ringa. Var han inte hemma "kunde man alltid nå honom via kustradion", sa han. Carl-Axel Ingemansson skriver: *Ibland kände man sig som relativt färsk underläkare med mindre än 2 års kirurgi i bagaget något knäsvag när bakjouren gjorde långa utflykter utanför Kristianstad.*

*En lördagmorgon när jag var primärjour och Fredrik bakjour kom han ner på akuten och kollade läget och när det befanns lugnt sa han: "Ja det ser ju bra ut. Jag åker en sväng till Karlskrona och sjösätter en båt och sen far jag upp till Ålshult men jag är tillbaka vid 21-tiden. Ställ inte till med någonting!"... En nyttig erfarenhet var att man klarade av mycket mer än man själv trodde sig vara kapabel till. Vid ett annat tillfälle bad Carl-Axel Fredrik om hjälp inför operation av en patient, som han trodde skulle behöva en erfarenare kirurg än honom själv. Han sade att han skulle bli glad om Fredrik ville operera patienten innan gick på semester men fick svaret: *Jag är väl inte till för att du skall vara glad. Nä, nu är du ju bitr.överläkare så det klarar du säkert bra*". Det gick bra!*

Den polikliniska verksamheten var stor, vilket också snabbt gav stor erfarenhet. Man hade alltid möjlighet att rådfråga en äldre kollega och hjälpsamheten mellan oss underläkare var stor. Storleken på mottagningarna berodde delvis på de många återbesöken med t.ex. suturtagning och kontroll av sår-läkning m.m., saker som idag skötes av distriktsköterskan. Antalet återbesök berodde inte på att vi ville öka vår inkomst, utan på omtanke om patienten. Ibland kände vi oss själva osäkra och önskade av det skälet en extra kontroll och då tog vi som regel inget arvode av patienten.

Så här skriver Inge Dahn: *Rutinerna på landets kirurgkliniker var på 50-talet rätt likartade beroende på, att patientklientelet var likartat, läkarna få och på den klinik, där jag arbetade, uppdelade på två team; ett överläkar- och ett*

biträdande överläkarteam. Vi var totalt sex läkare; en överläkare, en biträdande överläkare och 4 underläkare för att sköta de fem vårdavdelningarna, mottagningarna och jourtjänsten. Vi hade mottagning varannan dag och opererade varannan.

Den fasta lönen som underläkare var i dagens (1995) penningvärde c:a 16000 kr per månad. Dessutom tjänade man ungefär lika mycket på den prestationsersatta öppna mottagningen, innebärande, att man var mycket välavlönad för sin ålder. Men man arbetade också långt utöver 40 tim/vecka. Hälften av alla kvällar försvann genom jourtjänsten. En kväll och natt var man i tjänst och nästa måste man sova. Trots detta tänker jag inte på den tiden som särskilt arbetsfylld, även om den inte gav tid för något annat än arbete.

Klinikchefen

Fredrik Koch hade organiserat sin klinik efter flottans principer och alla visste sin rangordning. "Adjutanten" fick ansvara för den löpande verksamheten och skötte kontakterna med Fredrik. Underläkarna fick frihet under ansvar; Fredrik var en mästare i delegering och man lärde sig så småningom, att han alltid utåt försvarade sin klinik och sina underläkare, även när de hittat på dumheter, men kunde kritisera internt och tillrättavisa den som brustit i sin yrkesutövning. Det hände gudskelov inte så ofta.

Carl-Axel Ingemanson skriver: *... som ett typiskt exempel kan nämnas en röntgenrond, som hölls av röntgenchefen Nils Frostberg. Han klagade mångordigt över Åke Bengtssons ofullständiga remisser. Fredrik grep ganska snabbt in: "Du Nils, om det är någon som skall skälla på mina underläkare så är det jag själv och ingen annan. Skriv ordentliga remisser, Åke! Fortsätt rondan, Nils."*

Lika viktigt var att skapa trivsel och arbetsglädje på kliniken och jag vet ingen som lyckats så bra med det som Fredrik. För att travestera Churchill kan man säga att "aldrig har så få arbetat så hårt med sådan glädje". I våra ögon var han den perfekta klinikchefen!

Man hade tillåtelse att vara stolt över vad man gjort. Varje månad utdelades en gammal collumspik (= spik för brott på lärbenshalsen), monterad på en platta med silverplakett, att utdelas till den, som under månaden gjort den bästa frakturbehandlingen. På den tiden hamnade nämligen alla patienter med akuta frakturer på kirurgiska kliniken. Dessutom utdelades varje månad en stämpel, på vilken stod "Själf är jag ganska nöjd", till den som under månaden hade varit mest nöjd med sig själv. Stämpeln var en gåva från Knut Haeger, kirurgdocent från Malmö, som en sommar hade vikarierat för Fredrik. Han tyckte att många på kliniken var nästan odrägligt nöjda med sig själva och att därför stämpeln kunde fylla en funktion. Fredrik använde den

Fredagsöl i överläkarvillan. Fr.v. Sten Tibblin, Sven Melander, Lars Skude (delvis dold) och Fredrik.

själv en gång, när han besvarade en förfrågan från Medicinalstyrelsen om läkarsituationen på kliniken. Just då var samtliga tjänster tillsatta med svenska legitimerade läkare, vilket var ovanligt.

Sista fredagen varje månad hade vi "aftonbönen" hemma i bostaden hos Fredrik i Läkarvillan, då vi drack öl, åt jordnötter och spelade tärning. Den som på tre slag lyckades få 5 ess fick förmånen att bjuda på en magnum champagne, som då inte kostade mer än 70 kronor. Åke Bengtsson skriver: *...det var alltid Louis Roederer som gällde – och Systembolaget på Ö. Boulevarden höll den sorten hemma – som jag uppfattade det – fr.a. för kirurgens underläkare. Vid ett tillfälle vet jag att jag hade "vunnit" tre gånger i sträck d.v.s. fick köpa 3 flaskor.*

Och så snusade vi alla, ibland! Anledningen till det var, att när Fredrik några år tidigare slutade röka gick han över till nässnus, för vilket ändamål han självklart inskaffade en snusdosa av silver. Han använde det verkligen inte ofta utan det blev som en liten gimmick. Vid högtidliga tillfällen kunde han låta dosan gå runt och vi fick alla lära oss hur man lägger snuset i "fossa tabatière", snushålan, vid handleden för att sedan suga upp snuset i näsborrarna. Det var ett mildt lätt parfymerat snus, Grand Opera Snuff, som kunde inköpas på Charing Cross i London. Vid någon högtidsdag, kanske Fredriks 60-årsdag,

lät Wilhelm "Mille" Luttropp, då en av de äldre underläkarna, sin gode vän silversmeden Björn Flygare tillverka en snusdosa som present. Det var ingen vanlig dosa! Den var utformad som en tärning, med tättslutande lock på gångjärn och var på insidan fodrad med ädelträ. I dosan låg en liten sked, som i storlek var exakt anpassad, så att den inte skramlade.

Allt detta var detaljer, som skapade trivsel och samhörighet och vi värnade om dessa "traditioner".

Befordringen gick snabbt och redan andra sommaren fick jag gå in som bakjour till yngre kollegor, ett uttryck för det stora ansvar man fick. Dock lämnades man aldrig helt i sticket. Om Fredrik själv hade semester, hade han ofta avtalat med kirurgchefen i Hässleholm, Einar Sandegård, om man behövde råd. Men man växte med uppgiften, ibland allt för snabbt och det hände att man fick en reprimand av Fredrik, om han var missnöjd med ens agerande. Det var tillåtet att vara nöjd, när man tyckt sig ha gjort något bra. Själv minns jag vilken triumf det var, när jag lyckades fiska ut en sten ur urinledaren via cystoscop (=instrument för undersökning av urinblåsa). Det var något som rutinmässigt försöktes och lika rutinmässigt misslyckades, men en dag blev det napp och den stolthet jag då upplevde glömmar jag aldrig. Samtidigt var jag medveten om att det inte bara var min förtjänst, utan mycket berodde på en betydligt förbättrad bedövning av patienten. Jag belönades naturligtvis med "nöjdstämpeln" under en månad. Den egna glädjen gjorde att man glömde bort den glädje patienten måste ha upplevt, när han slapp undan med detta lilla ingrepp i stället för ett stort kirurgiskt ingrepp, med lång sjukskrivning och konvalescens.

Jag stannade på kliniken till hösten 1968 och hade då opererat det mesta inom datidens allmänkirurgi; sjukdomar i sköldkörtel, gallblåsa, magsäck, urinvägar, tarm och jag hade också fått stor erfarenhet av traumakirurgi (olycksfall o. dyl. med svåra kroppsskador) där ofta skelettskador ingick. Träningsperioden för ett nytt ingrepp var kort. Man fick assistera några gånger och operera någon gång med assistans, men sedan fick man göra ingreppet själv. Beträffande frakturbehandling var man ofta självlärd. Det fanns bra böcker att läsa med operationsbeskrivningar, råd om uppföljning och sjukskrivningstider, som man försökte följa. Lyckligtvis var fickorna i den vita rocken vida, så att de kunde rymma smärre läroböcker.

Fredrik var mån om att vi fick fortbildning och vi åkte på kongresser och kurser, alltid med besked om att hälsa kursledaren från honom. Själv minns jag alldeles speciellt en utbildning i traumatisk kirurgi i Uppsala. Då hade man börjat tillämpa s.k. absolut fixation vid frakturbehandling, i synnerhet lednära sådana. Det innebar att man pusslade ihop och fixerade besvärliga

frakturer, så att slutresultatet blev nästan som före benbrottet. Detta krävde lång operationstid och mycket skruvar och andra fixeringsmedel, men slutresultatet var förbluffande, i varje fall i föreläsaren Sven Oleruds händer. Jag var mycket entusiastisk och tyckte självklart att detta var något för Kristianstad. Så blev det emellertid inte då, men senare, när ortopederna tog hand om alla frakturer, kom metoden att ingå som en naturlig del i behandlingsarsenalen.

Sista året på kirurgen var jag "adjutant" och långa perioder vikarierade jag som biträdande överläkare fr.a. under sommaren. Hösten 1968 var det dags att sluta; man skulle inte stanna för länge. Skulle man bli kirurg var det dags att finslipa sina kunskaper på universitetskliniken och om man inte tänkte sig kirurgi i framtiden, så var det ändå dags att sluta; då hade man ju lärt sig "bondkirurgi".

Ett exempel på Fredriks omtanke om sina underläkare fick jag höra av "Mille" Luttropp, som fanns kvar på kliniken sedan den s.k. 7-kronorsreformen trätt i kraft 1970. Denna innebar att läkarna fick totallön och således inget extra för mottagningarna, som tidigare representerade en god inkomstkälla. I praktiken betydde detta inte så mycket mer än vid de tillfällen en underläkare blev inkallad till militärtjänst. Då reducerades hans lön betydligt och inkomsterna från "kronan" var försumbara. När han återvände till kliniken var han således rätt barskrapad och kunde inte som tidigare reparera bortfallet med några extra mottagningar. Utgifterna fanns kvar, familjen behövde mat, hyran eller amorteringarna på huset skulle betalas m.m. När Fredrik fick höra detta meddelade han på stående fot att det nu fanns en bankbok med 2000 kr, att förvaltas av "adjutanten". Ur denna kunde behövande låna pengar, för att täcka de mest akuta behoven. Enda villkoret var att återbetalning skett tills nästa behov uppstod. Bankkontot döptes omedelbart till "*Fredrik Kochs hustru- och pupillkassa för mindre bemedlade underläkare i värnplikts-ålder*". Om Fredrik hastigt skulle avlida tillföll pengarna sonen Peter!

Läkaren

Fredrik var mycket uppskattad som doktor. Han hade förmåga att tala med alla, "med bönder på bönders vis och med lärde män på latin", som det brukar heta. Det var naturligtvis många som ville gå till "docenten". Dock hade han en speciell svaghet för adeln och de höga militärerna och sådana fanns det gott om. En gång fick han händelsevis reda på att en general Eriksson satt i väntrummet och såg omedelbart till att han personligen skulle ta hand om generalen. Denne visades in till Fredrik, som till sin överraskning fick möta en gammal tattare, som av sina stolta föräldrar hade döpts till General. Han hade en bror som hette Advokat! Fredrik insåg snabbt det komiska i situationen och det var bara att hålla god min och fullfölja konsultationen.

Rond.

Som tidigare sagt var han en flink och elegant operatör, men ville inte att operationerna skulle ta för lång tid och gav sig sällan i kast med riktigt besvärliga patienter och avstod ofta från att försöka operera avancerade cancrar utan gjorde då hellre, ett mindre, avlastande ingrepp. Om möjligt skulle patienten må något bättre än före ingreppet. Stora canceroperationer bedömde han gärna som "begravningskirurgi" och kanske hade han rätt i det ibland. Han hävdade med rätta att "det är vår Herre som läker såren, doktorn hjälper honom bara på traven".

Gunnar Jonson, bitr. överläkare 1965

Det går inte att skriva om kirurgiska kliniken under Fredriks tid utan att nämna Gunnar Jonson. När jag började var tjänsten som biträdande överläkare utannonserad och det fanns flera sökande. En Stockholmskirurg besökte kliniken och Sten Tibblin och jag visade honom runt. Vi tyckte det var en arrogant typ, som inte skulle kunna passa in i gänget, så han fick inte tjänsten. Fr.a. irriterade vi oss över att han hade kragen på den vita rocken uppslagen. Självklart vet vi inte om han ville ha tjänsten och egentligen var han kanske

trevlig, men vi dömde snabbt ut honom. Tjänsten gick i stället till docent Gunnar Jonson, också han från Stockholm, och han hade dessutom en merit, vars betydelse han förmodligen inte visste om. Han hade gjort sin militärtjänst i flottan! Det betydde mycket för Fredrik. För Gunnar hade tjänstgöringen inte satt några djupa spår. Det var ren slump att han kommenderats dit. Som kirurg däremot kom Gunnar att betyda oerhört mycket för utvecklingen inom kirurgin på Kristianstad lasarett. Han var Fredriks motsats och som kirurg närmast pedant, som opererade långsamt och metodiskt. Fredrik och han kom aldrig riktigt överens och Gunnar blev ofta kritiserad för sina långa operationer. Operationsprogrammet skulle vara klart klockan 15, enligt Fredrik, men Gunnar kunde hålla på betydligt längre. Vi underläkare uppskattade honom enormt och tog hans parti, när Fredrik blev för kritisk. Gunnar gjorde ingrepp, som Fredrik aldrig skulle gett sig i kast med. Av Fredrik lärde vi oss att operera snabbt och fatta beslut, av Gunnar lärde vi oss tålmod och att vara omsorgsfull. Trots långa operationstider hade han få komplikationer och goda resultat.

Det Gunnar nog inte riktigt uppskattade var att vi brukade titulera varandra "docent", även om vederbörande bara var vikarie, allt för att patienterna skulle känna större förtroende. Gunnar var ju docent på riktigt och hade slitit länge för den graden och tyckte nog att vi behandlade titeln lite lättsinnigt. Men sådan var andan på kliniken. Jag hade förmånen att få vara Gunnar Jonsons förste underläkare.

Syster Hedvig

En centralgestalt i verksamheten var chefen på operationsavdelningen, operationssköterskan Hedvig Streling. Hon lärde många unga läkare att operera! Hon fanns på plats när Fredrik kom till sjukhuset och han brukade berätta att han hade hört att hon var lite klen och att han fick ta det lite försiktigt. Det visade sig emellertid att hon väl "matchade" Fredrik Koch och assisterade alltid på hans operationer. Hon var den perfekta assistenten, som visste hur ingreppen gick till och låg alltid lite före i instrumenteringen. När man som ung och grön skulle göra ett ingrepp man inte var riktigt van vid och fick ett instrument, som man inte hade förväntat, i handen, så hjälpte hon på ett försvynt sätt till med att påpeka hur det skulle användas. Gjorde man något avigt brukade hon påpeka att "så brukar inte docenten göra". Hedvig var en klippa, var öppen för nyheter, skötte sin avdelning och personal med omsorg och kärlek. Särskilt klen var hon inte, hon arbetade till sin pension och levde sedan till hon blev över 90 år.

Syster Hedvid går i pension 1968.

Aftonbön

"Aftonbön" hade vi varje dag klockan 16 på Fredriks expedition, som kallades "kajutan", med inredning starkt inspirerade från en kaptenshytt i flottan, mörk mahogny på väggarna, ett vackert mörkt skrivbord, också det i mahogny, stolar klädda med svart skinn. Skrivbordet var rent från papper! Här samlades på eftermiddagen alla läkarna och syster Hedvig. Det var en gemytlig, avspänd stämning på expeditionen. Man redovisade dagens program och planerade morgondagens. Ofta serverades det ett glas sherry eller portvin. Varje gång en underläkare gjort ett för honom nytt ingrepp måste han bjuda på sherry.

Vi arbetade alltid på lördagarna. Det var faktiskt rätt skönt, man gick s.k. storronnd i lugn och ro på samtliga avdelningar på kirurgen och samlades sedan till té och smörgås för rapport till jouren och Fredrik. Man var hemma vid tvåtiden och då hade den stackars hustrun skött markservicen med städning och disk.

Festerna

Första mötet med "landsortsfesterna" var uppvaktningen hos Fredrik och Gabriella på Trettondagen klockan ett. Då kläddes barnen upp och följde med till överläkarvillan, där de blev omhändertagna av ett antal inhyrda sjuksköterskeelever, som sedan lekte med dem, bytte blöjor och försåg dem med mat och godis medan föräldrarna drack champagne med tilltugg med värdparet. Det var en sorts förlängd visit och det var fortfarande vanligt med visiter. Kristianstad var inte för inte en militärstad och officerarna gick på visit till översten och klinikcheferna gick till landshövdingen på nyårsdagen.

Varje år hade vi någon gång en gemensam fest hemma hos Gabriella och Fredrik, som regel med smoking och placering. Alla visste sin plats, yngste underläkaren eller kirurgassistenten satt längst ned, medan biträdande överläkaren eller adjutanten hade Gabriella till bordet. Det blev också en träning i "vett och etikett", som man hade glädje av längre fram, och till detta bidrog i hög grad Gabriella. Fortfarande använder jag mig av hennes råd, när jag på middagsbjudning har värdinnan till bordet och skall tacka för maten.. "Säg inget förrän värdinnan lagt sin servett på bordet!" Det är minsann inte många som känner till den regeln. Åke Bengtsson skriver så här: *Fredrik svärmade ju f.ö. för många engelska sedvänjor. Våra fruvar uppskattade dock inte vissa sådana, exempelvis när damerna efter en middag blev förvisade från matsalen medan herrarna skulle sitta kvar och dricka portvin med glasen placerade direkt på den blanka bordskivan. När Gabriella kom i huset avskaffades detta bruk.*

Gabriellas betydelse omvittnas också av Carl-Axel Ingemansson: *När jag kom till kliniken bodde Fredrik ensam i den stora överläkarvillan på gamla sjukhusområdet. Ganska snart blommade villan upp när Gaby Stenberg eller rättare sagt Fru Gabriella Koch flyttade in. Gabriella vann allas våra hjärtan, inte bara genom sin skönhet utan genom sin intelligens och charm och omtänksamhet om oss underläkare med familjer. Vi upplevde många utsökta och glada fester i det Kochska hemmet tillsammans med kollegor och hustrur.*

Som "adjutant" blev man delaktig i en mängd beslut, även av icke medicinsk karaktär. Ett sådant var t.ex. när Fredrik hade sin årliga Nelson-fest, då han firade slaget vid Trafalgar. Det aktuella året hade man inbjudit länets landshövding och brittiske marinattachén. Den delikata frågan var: Vem skulle ha värdinnan till bordet? Representanten för drottningen av England eller kungen av Sverige? Jag tror att det till slut blev den sistnämnde, som fick hedersplatsen.

Firandet av slaget vid Trafalgar skedde varje år och var mycket högtidligt. Underläkare med marin bakgrund kunde få lov att delta som servitörer och

därför var det otänkbart för mig. Ett undantag gjordes dock en gång för Sten Tibblin, som också var "landkrabba". Han fick faktiskt servera vid ett tillfälle. Gäster var alltid bara "högdjur", generaler, amiraler, attachéer och landshövdingar. Prins Philip i England lär också ha fått en inbjudan och skall ha svarat: "Vill gärna, men får inte!" Även kung Fredrik av Danmark lär ha blivit anmodad, men inte heller han fick komma. Det var en fest med blandning av allvar och uppsluppenhet. Man fick under inga omständigheter skoja om amiral Nelson och man måste uppträda värdigt. På kvällen ingick enligt uppgift ett sorts spel, som hette "rätta", som innebar att gubbarna fick krypa runt på golvet. Hur det gick till i övrigt vet jag inte. Vi fick höra delar av festen refereras senare och jag minns en gång när Fredrik förklarade att general X aldrig mer skulle bli bjuden. Han hade inte kunnat uppföra sig, blev berusad och gick som en "schackhäst".

Lord Nelson var Fredrik Kochs store idol och han skrev också 1972 en liten skrift om "Lord Nelsons blesyrer". Han hade förvärvat ett brev, skrivet av Nelson och han hade också ett mössband till sjömansmössa för besättningen på slagskeppet Victory. När Fredrik önskade utbringa någon speciellt högtidlig skål använda han sig gärna av Lord Nelsons ord inför slaget vid Trafalgar:

Here's to us!
Who are like us?
Damn few
and they are all dead.

När Fredrik 1967 fyllde 60 år var det stor uppvaktning. "Adjutant" vid det tillfället var Gunnar Wahlgren, som hade tagit kontakt med brittiske marinattachén i Stockholm, som väl kände till Fredrik Koch och hans Nelson-dyrkan. Tack vare honom anlände en dag från Göteborg ett stort paket, transporterat från London med, enligt uppgift, ubåt. Paketet innehöll två svarta, breda och grova ekplankor från slagskeppet Victory, som ligger i London. Det var plankor, som blivit över i samband med någon reparation av skeppet. Dessutom ingick en cirka halvmeterlång kopparnagel. Av plankorna lät vi tillverka ett litet bord med ben av smide med i övrigt helt intakta plankor. På högtidsdagen marscherade vi in till Fredrik och Gabriella i överläkarvillan. Först gick Gunnar Wahlgren med kopparnageln i handen, därefter bars bordet in av fyra kirurgassistenter och sedan kom vi andra. Fredrik trodde inte sina ögon och det var nog första gången jag såg honom rörd. Bordet fick sedan en hedersplats i hemmet, nästan som ett altare.

Ålshult.

Under Malmö-tiden hade Fredrik som patient Maggie Stephens, som var ägare till ett gods, Ålshult, i Ryd. System Florence, som var mera känd, ägde Huseby slott. Maggie och Fredrik blev mycket nära vänner och han kom att betyda mycket för henne. Hon avled så småningom i cancer. Hon hade inga arvingar och det blev en stor överraskning när testamentet kungjordes. Fredrik Koch blev ensam arvtagare till Ålshult, till vilket hörde skog och sågverk m.m. Precis som sin klinik kom han att sköta sitt gods mönstergillt. Vi, som arbetade hos Fredrik, skulle komma att få stor glädje av Ålshult. Från avkastningen av godset skapade Fredrik 1959 "Maggie Stephens stiftelse", en fond, ur vilken man kunde söka bidrag till forskning, bidrag till kongressresor m.m. Så länge Fredrik levde, kunde hans gamla underläkare alltid räkna med att få bidrag därifrån. Nu är det svårare!

En gång om året var det fest på Ålshult, Fredriks arvegods. Då inbjöds en föredragshållare, som skulle ge oss en kirurgisk fortbildning. Damerna var alltid medbjudna, men blev omhändertagna av Gabriella i f.d. förvaltarbostaden, som var hennes och Fredriks hem. Vi andra gick till godset. Det var en märklig byggnad, inte särskilt vacker, men rätt stor. Huset var fyllt av tavlor, mattor och antikviteter, varav de flesta var "nästan äkta". Maggie Stephens ansågs ha blivit lurad att köpa en del kopior, men hur som helst gav det huset en alldeles speciell prägel. Här möttes man också av en gammal betjänt, som tydligen följt med arvet och man kände sig förflyttad långt bak i tiden. I ett stort rum på andra våningen hörde vi sedan ett föredrag och därefter fick vi en god och närande lunch, varefter vi så småningom förenades med damerna till middag i förvaltarbostaden.

En av, de ofta färgstarka, föredragshållarna var den danskfödde neurokirurgen Kai Nielsen, som delade sin tid mellan Lund och New York, där han bedrev en del av sin forskning. Han undervisade oss i omhändertagande av skullskador. Fanns misstanke på blödning innanför skallbenet, så skulle man "borra". I princip fick man inte skicka en medvetslös patient till Neurokirurgen utan att man för säkerhets skull borrar ett hål genom skallbenet. Hittade man ingen blödning på ena sidan, så skulle man borra på andra sidan. Det gjorde inget att patienten hade "hol i hoedet", det var viktigare att en eventuell blödning blev uttömd och stoppad. I dag är det annorlunda. Med bättre diagnostik och snabba transporter åker patienten till Lund direkt för åtgärd.

Nabben.

Fredrik hade ett sommarställe på Nabben, en liten halvö i Blekinge utanför Karlshamn. Dit blev vi bjudna varje sommar och då inbjöds också gamla

Nabben. Fr.v. Sten Tibblin, Bo Arnesjö, Gunnar Jonson och Fredrik.

underläkare och en och annan, av Fredrik accepterad, kollega, som t.ex. Erik Valeur, öronläkare och seglare. Till Nabben kunde man komma på två sätt, antingen med bil på en liten skogsväg, eller med båt från Järnavik. Det var ett underbart sommarställe, med en liten hamn och sjöbod. I hamnen låg en stor och snabb motorbåt, en mindre segelbåt och en katamaran. Efter bad, med eller utan badbyxor, serverade Gabriella stekt strömming och potatis, öl och snaps. Efter det gav vi oss ut på havet, en del kunde segla och gav sig iväg med segelbåtarna och resten åkte med Fredrik i motorbåten. Den kunde också tjänstgöra som dragkraft till vattenskidåkare. Nec Kullander, blivande privatpraktiserande kirurg, ansåg sig behärska konsten och gav sig ut. Det gick bra till en början, men plötsligt var Nec försvunnen, man såg inte ett spår av honom. Fredrik stoppade motorbåten och då flöt Nec upp, fortfarande med krampaktigt tag i draglinan. Han hade råkat doppa ner skidspetsarna och dragits ned i djupet.

Själv kunde jag inget om båtar, inte heller Åke Bengtsson. Åke och jag tänkte emellertid åka med segelbåten, förmodligen med någon som behärskade segelkonsten. Men vi kom inte så långt. Medan båten låg förtöjd stod jag nonchalant lutad mot masten när Åke hoppade i iklädd kostym och "slick-

Nabben. Erik Valeur och Gabriella.

ers”. Tyvärr klev han i på samma sida som jag stod, båten var liten och rank och slog runt. Vi hamnade i vattnet och Åke såg otroligt löjlig ut när han simmade i land med den tunna rocken flytande efter sig. Båten såg också komisk ut med masten fast i dyn och kölen i vädret. Den ende, som inte uppskattade det var Fredrik, som blev förgrymmad. Det blev långa fester på Nabben och man kom inte hem förrän sent på kvällen. Man körde i mörker på den smala skogsvägen och det var mest synd om chaufförerna, oftast några av fruarna.

Utbildning av sjöbefäl.

Fredrik hade tagit som sin uppgift att utbilda befälen på motortorpedbåtarna i Karlskrona i basal kirurgi. Då och då dök det således upp ett gäng glada och trevliga sjömän, som under en vecka fick assistera Fredrik och lära sig att sy ihop ett sår. De var förbluffande härdiga och lärde sig snabbt att hantera nålförare och göra prydliga suturer. Som tack bjöds valda delar av operationspersonalen på en båttur med motortorpedbåt från Åhus till Karlskrona. En gång fick jag följa med. Iklädda hörselskydd fick vi en hisnande färd i cirka

100 km/timmen över vattnet, ibland med bara några decimeters lucka till båten intill. Efter lunch på mässen i Karlskrona fick vi ta oss hem med tåg, som gick betydligt långsammare.

Styresmannen.

Sedan 1962 var Fredrik lasarettets styresman. Han efterträdde Hans Silwer, klinikchef på medicinska kliniken, då denne gick i pension. Fredrik var av en helt annan personlighetstyp än Silwer. Det brukade berättas en rolig historia om ett tillfälle då Fredrik var vikarierande styresman. Hans Silwer var på väg med båt till USA då det inträffade en skandalös händelse i Kristianstad. Landstingsdirektören hade, för egen vinning, handlat brottsligt i någon slags affär med kreatur. Fredrik kunde inte avhålla sig från att skicka ett telegram till den ordinarie styresmannen, som då befann sig mitt på Atlanten, med följande lydelse: "Låt it häkta landstingsdirektören. Annars allt väl. Fredrik Koch".

Som styresman hade Fredrik glädje av sin goda egenskap att snabbt kunna fatta beslut och få olika ärenden ur händerna. Hans skrivbord var, som sagt, alltid fritt från papper. Nackdelen var att Fredriks relationer till de övriga klinikcheferna inte alltid var så gott. Det var några få, som han accepterade. Till dessa hörde Tomas Gejrot, som blev klinikchef på öronkliniken 1968. Han var av samma personlighetstyp som Fredrik, dessutom marinläkare av 1:a graden. Även barnpsykiatrikern Ulf Otto fick nåd inför hans ögon. Han var ung och mycket begåvad och "rapp i käften", en egenskap, som Fredrik uppskattade. Dessutom var de grannar i överläkarvillan.

Det blev vår lott, som underläkare, att upprätthålla de goda förbindelserna med "främmande makt". Vi var fr.a. angelägna om att kunna diskutera krångliga frakturfall med Malte Brunk, som var ortopedchef. Fredrik och han var av allt att döma ovänner, men vi travade då och då över till Malte med röntgenbilder för att få råd om handläggning och blev som regel väl bemötta.

På underläkarplanet var det mycket lättare, man kände nästan alla; vi var totalt inte mer än 50 läkare på hela sjukhuset

Redan på 60-talet började man diskutera ett nytt sjukhus och som styresman var Fredrik engagerad i planeringen. Ritningar granskades och diskuterades och då blev även staben delaktig, inte minst adjutanten. Vid det här laget har jag glömt bort det mesta av de ursprungliga förslagen, men det jag nu vet är att det hann att blåsa många vindar innan ritningarna till det nya CSK var klart. Det enda som blev kvar av Fredriks önskemål var den "Kochska gången", som numera finns namngiven. Den går nog inte, där Fredrik ursprungligen tänkt sig, nämligen som en diskret passage till operationsavdelningen, så att man slapp passera väntrummet.

Marinläkaren

Fredrik ville sköta sin klinik och också hela lasarettet som kapten på ett skepp och talade gärna om sin tid som marinofficer. Vi som själva inte hade någon militär erfarenhet att tala om, undrade ibland om han verkligen hade så mycket krigserfarenheter, som han gav sken av att ha. Men Fredrik hade verkligen erfarenhet. Mellan 1941 och 1945 publicerade han flera artiklar om sina erfarenheter. 1940 åkte han under brinnande krig för att studera modern krigskirurgi på tyska lasarett i de då ockuperade länderna Belgien och Frankrike. Genom kontakt med den tyska generalstaben fick han en kommandering till en Kriegslazarettabteilung i Brüssel. Här bedrevs utvecklingsarbete fr.a. vad beträffar frakturbehandling, men också beträffande behandling av chock. Det var ett stort sjukhus, 10 våningar högt och eftersom man inte kunde flytta alla patienterna till skyddsrum, så vidtog inga åtgärder vid flyglarm, utan såväl patienter som personal stannade kvar på sina arbetsplatser.

Från Brüssel åkte Fredrik en rundtur bland en del lasarett i Nordfrankrike och fick möjlighet att studera framför allt extremitetskirurgi. Han ställde sig kritisk till fransmännens lite lättsinniga och slarviga sätt att behandla frakturer. Man hade nu fått tillgång till ett nytt sulfapreparat Septolix, som medförde en förbättring när det gällde att bekämpa sårinfektioner, men också lung- och hjärnhinneinflammation och dysenteri.

1941 skrev Fredrik en liten skrift om brännskadebehandling under sjökrig. Man förstod då hur viktigt det var med chockbehandling, smärtlindring och vätsketillförsel. Man använde sig gärna av Löhrs levertransalva, som dock hade nackdelen att lukta rätt illa.

1940 fick Kustflottan ett flytande lasarett, Prins Carl, som var ett ombyggt handelsfartyg. Det fungerade som ett odelat lasarett och här vårdades mellan 1940 och 1943 inte mindre än 3.186 patienter och utfördes 649 operationer. Fredrik publicerade en skrift angående dess verksamhet.

1945 skrev Fredrik en lärorik skrift om sjukvård under krigsförhållanden, som säkert kunde användas i undervisningen.

Visst hade Fredrik Koch en mycket stor erfarenhet om krigssjukvård och hade fullt fog för sina synpunkter på katastrofhantering. En gång fick han frågan om hur många skadade Kristianstads lasarett skulle kunna ta emot om det inträffade en större katastrof t.ex. inom flyg eller järnväg. "Alla, naturligtvis!", sa Fredrik. Han menade att sjukhuset självklart skulle kunna ge i varje fall ett bra primärt omhändertagande och prioritera patienterna för olika behandlingar här eller på andra lasarett.

En gång tillämpade han den principen, när en av underläkarna under sin jour hade en osedvanligt stor anhopning av akuta patienter och väntrummet

var fullt. Fredrik erbjöd sig att "hjälpa till". Jag tror inte den underläkaren fler gånger bad Fredrik om hjälp. Visserligen tömdes väntrummet effektivt efter Fredriks sortering, men efteråt hade "jouren" ett styvt arbete med att lokalisera alla patienterna, som var inlagda på olika avdelningar utan några journalanteckningar.

För att råda bot på en del av underläkarnas bristande marina kunskap ordnades en skepparkurs, som leddes av konstnären och sjömannen Axel Olsson. Undervisningen var förlagd hemma hos Fredrik. Alla, som gick den kursen, klarade skepparexamen.

En unik klinikchef.

Vad är det som gör att vi, som tjänstgjorde hos Fredrik, betraktade honom som en unik klinikchef? Faktum är att det på den tiden, i södra Sverige, fanns två kirurgkliniker, med speciellt gott rykte och det var Borås, där Nils Liedberg var klinikchef och Kristianstad. De flesta av de som senare skulle bli klinikchefer på andra kirurgkliniker i denna region fick sin grundläggande utbildning vid någon av dessa kliniker. Det finns säkert olika förklaringar till klinikens goda anseende.

Jag har redan berört Fredriks speciella förmåga att delegera och få oss att ta ansvar. Samtidigt som det ofta kändes tungt, så var man desto mer stolt, när man lyckats med sin uppgift. Nackdelen var att det var lätt att tro att man kunde allt. Som tur var varade den tron inte särskilt länge; man råkade snart på problem, som man inte behärskade och fick kalla på hjälp av någon som kunde. Men visst var man säkert "stöddig" ibland och jag minns fortfarande med skammens rodnad, när jag kallades till Kvinnoklinikens operationsavdelning, där min gamle lärare Folke Nystrand hade råkat på svårigheter. Kvinnan han opererade hade en tunntarmstumör och inte någon gynekologisk sjukdom. För mig var det lätt att avlägsna ett tarmstycke med tumören och lämnade sedan Folke att sy ihop buksåret, som jag dessutom hade förlängt. Just då kände jag mig betydelsefull, men efteråt har jag skämts över att jag inte avslutade operationen och tog över patienten till kirurgavdelning, där hon ju hörde hemma. Folke hade säkert själv, lika bra som jag, kunnat göra tarmoperationen, men tyckte att den skulle utföras av en som arbetade på kirurgen.

Trots den stora arbetsbördan, som vi hade, skedde hela tiden en förändring av verksamheten. Alla var vi nyfikna och snappade upp nyheter, som vi föreslog skulle införas. Ibland accepterade Fredrik att vi prövade något nytt, ibland bromsade han när han ansåg förslaget alltför äventyrligt. Själv fick jag glädjen av att införa laparoscopi (= s.k. tithålsoperation), en diagnostisk

metod, som jag var väl förtrogen med från kvinnokliniken i Lund. Carl-Axel Ingemansson, som varit på kliniken året före mig hade beställt ett laparoscop och jag blev den första att använda instrumentet och vid den tidpunkten var det ovanligt att man utförde sådan ingrepp på en kirurgavdelning och speciellt trevligt var det, eftersom man inte hade infört metoden på kvinnokliniken i Kristianstad. Då kunde man inte ana vilken explosiv utveckling som några decennier senare laparoscopin skulle genomgå. Från att ha varit en enbart diagnostisk undersökningsmetod har det också blivit ett sätt, med vilket man kan utföra avancerade operationer.

Mindre lyckat var, när vi prövade en operationsmetod för borttagning av en förstorad prostata. I vanliga fall belastades den operationen med rätt mycket komplikationer fr.a. i form av efterblödningar men med en ny fiffig teknik lyckades vi minimera blödningarna väsentligt. Det vi vann i form av kortare vårdtid förlorade vi emellertid längre fram i form av senare komplikationer, som vi inte hade räknat med.

När jag kom till kliniken fanns två typer av fasta mottagningar för dels patienter med struma och dels patienter, som opererats för bröstcancer. Under ett år fick vi, som skulle bli specialister sköta dessa mottagningar och i det hänseendet tror jag att kliniken låg långt framme i utvecklingen. Under det året fick man stor erfarenhet av dessa sjukdomar och patienterna upplevde trygghet i att alltid veta vem de kunde kontakta, när de hade problem. Vi belastades på den tiden inte av avbrott för jourkompensation och andra ledigheter och kontinuiteten i vården var därför mycket god. Alla patienterna med bröstcancer registrerades på hälkort och behandlingen var strikt standardiserad. Tanken var att materialet så småningom skulle vetenskapligt bearbetas och resultera i en skrift, men så blev det inte. Tiden var för knapp och omsättningen på läkare alltför stor.

Genom att man var på samma avdelning under mycket lång tid lärde man känna sina patienter. Visserligen gick Fredrik storron på lördagarna, men han lät oss sköta våra patienter, även om han till oss framförde synpunkter på vården. "Det är underläkarens privilegium att få sitta på sängkanten", brukade han säga och det var vi mycket tacksamma för. Det finns inget bättre sätt att skapa god kontakt med sin patient än att sitta ner i lugn och ro på sängkanten, kanske hålla henne eller honom i handen och prata, inte bara om sjukdom utan också om vardagliga ting, konst, litteratur eller en dra en rolig historia. Jag har aldrig senare fått uppleva så många tacksamma patienter, som under kirurgtiden i Kristianstad. Av en farbror, som jag opererat för prostata fick jag ett par fina raggsockor och inte vilka som helst. De kom från hans egna får som han klippt, ullen hade han kardat och spunnit och sockor-

na hade han själv stickat. En annan gammal man, som hade fått en förlamning i handen, som inte gick att göra något åt, skänkte mig, när jag inte tyckte det var någon mening med att han visade upp sig, ett gammalt mynt från 1500-talet, ett 1/2 öre, tror jag. Jag blev överväldigad, men han var lite samlare och hade fler och tyckte jag skulle ha pengan eftersom jag var "så snäll". Myntet visade sig inte vara så sällsynt, som jag trodde, men mannen hade verkligen givit det av sitt hjärta och jag fick ett myntintresse, som varade flera år.

Fredrik Koch går i pension

Gabriella och Fredrik flyttade till Malmö och Fredrik fortsatte under några år med privatpraktik. Han författade också några skrifter om det som låg honom varmast om hjärtat – havet, men också en biografi över sin läromästare och säkert också idol, den legendariske lundaprofessorn Gustaf Petrén. Fredrik måste ha varit en av hans sista lärjungar innan han gick i pension 1939. Det var många lasarettsläkare i kirurgi, som hade fått sin skolning hos Gustaf Petrén. Alla kom de att präglas av de speciella chefsegenskaper som denne hade, men också av den stora kliniska erfarenhet som han förmedlade. Fredrik lyckades säkert med sin respektlöshet charma den gamle professorn. Det kan vara värt att citera den klassiska historien, som speglar Gustaf Petréns natur: *Strax efter sin disputation och docentur finner han det lägligt att stadga sig och ingå äktenskap med officersdottern Torborg Sylwan, som succesivt skulle föda honom tre storvuxna söner och en vacker dotter. Han förde en hård hemmapolitik, närmast diktatorisk. Det förtäljes att professorskan nästan drunknat på badstranden uppe vid Skepparkroken i Skälderviken; mer eller mindre medvetlös hade hon förts iland där Gustaf Petrén ingrep och med ovanligt ljudlig stämma tilltalat sin hustru: "Torborg! Hör du mig?! Det är din man, det är professor Petrén som talar". Torborg hämtade sig snabbt.*

1975 publicerade Fredrik en liten essay-samling, Böcker-läsning-skepp, en bok, som vittnar om hans stora litterära och historiska intressen. Det är charmiga berättelser, som naturligtvis mest handlar om – havet!

Hittills har artikeln handlat om Fredrik Koch som chef, kirurg och vän, men den som kände Fredrik bäst och i en annan roll var Gabriella, som var gift med honom i 20 år. När ideén om att skriva om Fredrik kom upp, tog jag tidigt kontakt med Gabriella, som numera är bosatt i Stockholm, och bad henne skriva om Fredrik och Kristianstad-tiden. Här följer hennes bidrag, obetydligt förkortat. Hon börjar med att berätta om deras första möte i slutet av femtiotalet. Hon var då en framgångsrik skådespelare och operettsångerska och hade sjungit i "Glada Änkan" och "Kiss me Kate" på Malmö Stadsteater och efter det "Den Skönne Helene" på Det Konglige Teater i Köpenhamn.

Ålshult 1976. Gabriella tillsammans med Margareta Bengtsson (gift med Åke B.)

" Det var då, under Köpenhamnsperioden, som jag träffade Fredrik Koch på en middag i Malmö. I samma ögonblick som Fredrik trädde in i rummet och jag såg honom visste jag – där är han! Om Fredrik hade friat den kvällen hade jag svarat ja. Bums. Som genom en blixtnöj från klar himmel förstod jag att vi hörde ihop. Det var nånting i blicken tvärs över bordet, nånting i hållningen, intensiteten, snabbheten – och en osäkerhet som skymtade, mitt i allt "go". Nånting som stämde med mig.

Men han friade inte.

Han tog två år på sig.

Under tiden filmade jag och spelade och sjöng på Folkan i Stockholm.

När Fredrik så en dag på ett besök i Stockholm till sist ställde frågan till mig, vid en promenad under Djurgårdens ekar, hade jag hunnit surna till lite och svarade att ...tja är det inte viktigare än att du kunde vänta så här länge... det är för sent nu, jag har redan skrivit ett ettårskontrakt. Men redan samma kväll när jag vinkade av honom på Centralen vid tåget till Kristianstad dunkade mitt hjärta då tåget rullade iväg. Varför hade jag inte svarat meddetsamma... Ja, Fredrik, jaa! Jag ringde till honom.

– Jag säger ja.

Tystnad i telefonen.

– Jag säger ja.

Paus.

Fredrik: – Det var som...

Underläkarna på kirurgkliniken i Kristianstad berättade senare för mig att Fredrik hade skrivit ett litet diskret "G" i sin skrivbordskalender samma dag och att "adjutanten" blev skickad efter champagne, ingen visste ännu varför.

Det blev bröllop, men nyheten höll på att läcka ut. "Samma dag som vi skulle åka iväg från Kristianstadvillan till vårt hemliga bröllop ringde telefonen precis när vi stod färdiga med resväskorna. Fredrik tog upp luren.

– Är det docent Koch? Detta är Cello, Expressen (Olle Carle, journalist och kåsör). Cello var god vän till mig, men det visste inte Fredrik. Jag såg hur Fredriks öron stramades åt, han tände på kort stubin. Han ville för död och pina inte ha någon ryktesspridning eller tidningsskrivier.

– Docenten, jag hör bröllopsklockor klinga, fortsatte redaktören. Kort paus.

Så kom Fredriks: – Då skall jag genast koppla om till psyket!

Vi kom tillbaka till Kristianstad två dagar efter att vi gift oss i Paris. På två dagar bytte jag om från s.k. "primadonna" till "kirurghustru". Jag har haft snabba klädbyten i kulissen många gånger, men det här var nog det snabbaste och mest omvälvande identitetsskifte jag gjort. Jag visste ingenting om att vara läkarhustru, om vad exempelvis "böl" kunde betyda, (biträdande överläkare, fick jag lära mig så småningom). Visste bara att jag ville leva med Fredrik. Visste mycket lite om den akademiska världen och ännu mindre om Lord Nelson.

Jag fick mycket att lära. Telefon och väckarklocka flyttades över till mitt nattduksbord. Jag minns att jag tittade lite undrande på Fredrik men jag lät bli att fråga. Jag fann mig i det med ett leende. Jag skulle nog få svar ändå. Det kom fort nog. Klockan tre på natten ringde telefonen. Jag var ännu inte införstådd med orden "nattjour" eller "bakjour" och svarade sömnigt. Mannen i luren lät ytterst konfunderad och förvirrad när han hörde en kvinnas röst. Han hade kanske glömt att Fredrik var nygift?

– Eh gomorr ...eh, goaft... hm god dag! Eh, förlåt. Detta är doktor Melander. Är Fredrik hemma? Fredrik var hemma, tog luren: – Hm, vad har du nu ställt till med? Så följde några korta sakliga frågor: – Ska jag komma? Och så till sist beslutet: Jag kommer.

– Somna om du, sa han i dörren. (Jag var klarvaken!)

– Var snäll mot honom som ringde, sa jag, han har säkert kämpat länge innan han väckte dig.

– Hm, det har du rätt i. Och kirurgen försvann. Den nyblivna kirurghustrun gick upp och kokade te. Väntan hade begynt.

Min kontakt med underläkarkåren började trevande. Vid första fredagsmötet i mitt nya hem skulle jag presenteras. Jag stod i överväningen vid trappan när jag hörde dem komma. De var så märkvärdigt tysta, de liksom tassade in. Jag var van vid stojande, högröstat teaterfolk, men akademiker var kanske annorlunda? De samtalade mycket lågmält. Mitt hjärta började klappa. Jag stannade mitt i trappan, plötsligt nervös. Nå, in måste jag ju. Allt avstannade och alla såg på mig. Tystnad. Vördnadsfull tystnad. Så kom en blomsterbukett fram och "har den äran". Jag fick hälsa och tacka och gå runt till alla. Det kändes mycket konventionellt. Efter en stund blev jag trött av att stå och ville sätta mig. Alla stirrade igen. Man satt inte hos Fredrik Koch. Man stod. Van vid att ta regi stod jag också.

Men det blev bättre och kontakten med underläkarna blev mer naturlig. Vi trivdes mer och mer ihop. De kom inte bara på fredagar, de kom också på arbetsluncher, de släppte loss – jag med förmodligen – de var roliga, stojiga och högröstade!

I sin yrkesutövning var de lågmälda och diskreta i tal, men annars visade de sig vara ett bullrande släkte. Och hungriga! Det fanns en tid då jag trodde att det räckte med två ägg per man i en omelett. Den tiden är förbi! Det är som om det gick två vanliga människor på en kirurg. De är större i allting, större i maten, större i tanken, starkare än andra, tröttare än andra! De berättar utan vidare blodiga historier vid matbordet. Och ve den kirurghustru, som blir lite sjuk! Eller får ont nänstans. Hemma skall alla vara friska. Om ett av barnen råkade hosta skickades det omedelbart på lungröntgen. I Fredriks hemapotek på Nabben fanns allt från medel mot hjärtstillestånd och akut blödande mage till amputation av ben. Sårsalva, plåster och Albyl fick jag köpa hem.

Underläkarna har i denna skrift berättat så mycket om vad Fredrik var och stod för och jag kan skriva under på det allra mesta. Det var ett stort äventyr att sluta min karriär så hastigt och gifta mig med honom och det var ett lika stort äventyr att vara gift med honom. Många stunder drabbade vi samman (Vädur och Stenbock) men även då var vi bra för varandra.

Frågan hur det kändes att sluta så abrupt med min scenkarriär och byta liv har ofta ställts mig. Mitt svar har alltid blivit:

– Jo, jag har saknat teatern och den tillhörigheten. Men jag har aldrig ångrat att jag gifte mig med Fredrik.

Denna skrift kommer 30 år efter att Fredrik Koch lämnade kirurgen i Kristianstad. Han avled hastigt juni 1983. Vi, som fick förmånen att arbeta hos Fredrik, älskade honom. Han var inte bara en chef, som man hade stor respekt för, utan också en vän och många av oss fick glädja oss åt att träffa honom även sedan han lämnat Kristianstad. Det är synd att människor med sådana

chefsegenskaper idag är så sällsynta. De få som försökt vara som Fredrik har oftast blivit avsatta som varande obekväma. Åt mig och många andra läkare gav han tillsammans med Gabriella en stabil grund att stå på inför vår fortsatta utbildning.

Denna artikel hade inte varit möjlig utan bidrag från Gabriella (Gaby) Stenberg-Koch, Sten Tibblin, Inge Dahn, Åke Bengtsson, Carl-Axel Ingemansson m.fl., som skriftligen eller muntligen till mig förmedlat sina minnen.

KÄLLOR:

1. Koch, F.: *Intryck och erfarenheter från krigslasarett i Belgien och Nordfrankrike hösten 1940*, Svenska Läkartidningen nr 2, 1941.
2. Koch, F.: *Behandling av brännskador under sjökrig*. K.L. Svenssons Efr:s Bokindustri AB, Karlskrona, 1941.
3. Koch, F.: *Några erfarenheter från lasarettsfartyget Prins Carl's verksamhet under den gångna treårsperioden*. Tidskrift i Sjöväsendet. 9:de häftet, K.L. Svenssons Efr:s Bokindustri AB, Karlskrona, 1943.
4. Koch, F.: *Några synpunkter på sjukvårdsstridstjänsten*. Tidskrift i Sjöväsendet. 4:e häftet, K.L. Svensson Efr:s Bokindustri AB, Karlskrona, 1945.
5. Referat ur SST lördagen den 29 april 1972.
6. Koch, F.: Gustaf Petrén. Sydsv. med. sällsk. 1976
7. Svensk läkarmatrikel 1970. Bokförlaget Vem är Vem AB/ Haegers, Stockholm.
8. Koch, F.: Lord Nelsons blessyrer. En krigshistorisk studie. Allhems förlag, 1973
9. Koch, F.: Böcker-läsning-skepp. Tryckerigruppen ab, Malmö, 1975
10. Korrespondens från Inge Dahn, Carl-Axel Ingemansson, Åke Bengtsson och Sten Tibblin

Kristian Ahlström, född 1935, f d överläkare vid Kvinnokliniken i Kristianstad.